

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора,
Бідюк Наталі Михайлівни про дисертаційне дослідження

Полянської Катерини Степанівни

«Формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти»,
представлене на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Тема дослідження Полянської К.С. актуалізована глобалізаційними та інтеграційними процесами, що впливають на розвиток всіх сфер суспільства. Перехід людства до науково-технологічних і цифрових інноваційних систем, а також інтенсифікація суспільних відносин, зумовлюють необхідність розвитку культури міжособистісної та міжнаціональної комунікації. Одним із шляхів порятунку людства, запорукою стабільності і єдності суспільства за документами ООН, ЮНЕСКО, Римського Клубу, Білої книги визнано діалог культур, завдяки якому формується одна з найвищих цінностей – культура міжнаціонального спілкування. Значущість цього питання особливо посилюється в контексті розширення міжнародного культурно-академічного та наукового партнерства, яке передбачає створення сприятливих умов для здобуття вищої освіти, зокрема медичної, іноземними студентами. Підтримуємо думку здобувачки, що підготовка іноземних студентів, це не лише освітній процес, адаптація, соціалізація, а й проблема міжнаціональних стосунків на різних рівнях: міжособистісному, навчальному, професійному, дослідницькому тощо. У цьому контексті потребують розв'язання проблеми удосконалення змістового та організаційно-методичного компонентів підготовки іноземних студентів на засадах реалізації принципу міжкультурного діалогу (кроскультурної взаємодії) та створення полікультурного освітнього простору. Відтак, здобувачкою запропоновано нові шляхи формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти.

Свідченням фундаментальності роботи є її зв'язок із тематичним планом наукових досліджень кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Розвиток професійно-важливих якостей майбутніх педагогів» (РН №0123U101566). Тему дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №2 від 25 вересня 2014 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Дисертанткою обґрунтовано теоретичні та організаційно-методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти.

Нові факти, одержані здобувачкою. У дисертаційній роботі *вперше*: визначено, теоретично *обґрунтовано*, *експериментально перевірено* ефективність педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (спрямування особистості студента на позитивне моделювання культури спілкування; забезпечення освітнього простору культури міжнаціонального спілкування на основі полікультурного діалогу; використання в освітньому просторі медичних ЗВО виховних ситуацій міжнаціонального змісту, які актуальні для формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів; інтеграції навчальної та позанавчальної виховної роботи з іноземними здобувачами вищої освіти); *уточнено* сутність поняття «культура міжнаціонального спілкування іноземних студентів» як якісного інтегративного показника вихованості особистості, яка проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот і позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному середовищі освітнього простору медичних ЗВО; *розроблено, теоретично обґрунтовано, спроектовано* модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО – схематично спроектовано системні взаємопов'язані, взаємообумовлені складники: цільового, методологічного, змістово-процесуального, рефлексивно-результативного досліджуваного процесу, що забезпечують його цілісність; *розроблено та апробовано авторську* методику формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО, що передбачала такі етапи: адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний. Початковий етап, адаптаційний – «Культура спілкування» іноземні студенти розвивали культуру спілкування шляхом опанування особливостей української культури для забезпечення мобільності полікультурному освітньому просторі; мотиваційний – «Культура міжнаціональних узаємин» передбачав закріплення й розвиток здобутих освітніх результатів та досягнення більш високого рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування, забезпечення переходу від простих до складніших форм комунікативної поведінки; поведінково-професійний етап – «Культура міжнаціонального спілкування» як складник культури професійного спілкування сприяв забезпеченню усвідомлення майбутніми лікарями цінностей культури міжнаціонального спілкування в міжособистісних узаєминах та із пацієнтами;

удосконалено критерії, показники (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно орієнтувальний) та схарактеризовано рівні сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО (творчий, реконструктивний, репродуктивний, початковий);

дістали подальшого розвитку теоретичні та методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО в контексті культурологічного, контекстуального, фасилітаційного, комунікативного, особистісно-зорієнтованого, аксіологічного підходів до виховання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна і вірогідність обґрунтованих положень і висновків дисертації забезпечено використанням комплексу теоретичних та емпіричних (математичної статистики) методів відповідно до окресленої мети та визначених завдань дослідження; аналізом достатнього обсягу наукових джерел (368, з них 40 іноземною мовою), законодавчо-нормативного та науково-методичного забезпечення. Основні положення дисертаційного дослідження впроваджені в освітній процес п'яти ЗВО. Рівень апробації результатів дослідження є достатнім і підтверджується участю дисертантки у міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах. Зміст роботи та аналіз основних положень дисертації підтверджує досягнення мети і вирішення завдань дослідження. Висновкам та розробкам, які представлені в дисертації, властива повнота та логічність викладу, високий рівень обґрунтованості й достовірності.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Здобувачкою розроблено та впроваджені в освітній простір медичних ЗВО методику формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів, методику діагностики рівня сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів-майбутніх медиків; методичні рекомендації формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО підготовчого відділення, спеціальності 222 Медицина, галузі знань 22 Охорона здоров'я; розроблено навчально-методичні посібники, які рекомендовано для вивчення навчальних дисциплін «Українська мова як іноземна» (для іноземних здобувачів), «Українська мова як іноземна: основи професійного мовлення», «Українська мова як іноземна: науковий стиль мовлення», «Країнознавство», «Історія України та української культури», «Історико-культурна спадщина та традиції університету», «Ефективна комунікація як показник якісної взаємодії лікаря з пацієнтом».

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Теоретичні і практичні положення можуть бути використані в освітньому процесі медичних ЗВО для розроблення навчальних і методичних посібників, для вдосконалення теоретико-методичної складової підготовки іноземних студентів щодо формування культури міжнаціонального спілкування. Одержані практичні результати можуть бути використані науковцями, здобувачами, педагогічними працівниками для проведення подальших досліджень.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (368), з них 40 іноземною мовою і додатків на 62 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, обсяг основного тексту 186 сторінок. Робота містить 11 таблиць, рисунків 9. Структура дисертації відповідає до логіки наукового дослідження, послідовно розкриває основні завдання наукового пошуку авторки на теоретичному, соціальному та практичному рівнях. Висновки дослідження узгоджуються з кожним із завдань і забезпечуються відповідними структурними матеріалами.

У першому розділі «Теоретичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» авторкою проведено аналіз філософських, соціологічних, психолого-педагогічних теорій розвитку феномену культури міжнаціонального спілкування; обґрунтовано зміст і структуру феномена «культура міжнаціонального спілкування» іноземних студентів; розкрито особливості формування феномену в іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Аналіз теоретичних засад досліджуваної проблеми засвідчив вдалу спробу Катерини Степанівни по-новому розкрити сутність культури міжнаціонального спілкування як якісного інтегративного показника вихованості особистості, що проявляється у взаємодії з представниками різних національних, етнічних спільнот на основі глибокого розуміння особливостей культур народів світу, шанобливого, толерантного ставлення до системи цінностей власної та інших національних культур, ведення конструктивного діалогу з гуманістичних позицій, що позитивно впливає на регулювання взаємин у полікультурному освітньому просторі медичних ЗВО.

Заслужують на увагу обґрунтовані змістові та структурні ознаки досліджуваного феномена. Поза сумнівом, таке розуміння «культури міжнаціонального спілкування» іноземних студентів відповідає сучасним тенденціям в освіті, що акцентують на партнерстві, співпраці та взаємопідтримці, взаєморозумінні, узгоджуються з даними досліджень і свідчать про актуальність проблеми.

Вважаємо виваженою позицію здобувачки щодо викликів, з якими стикаються іноземні студенти медичних ЗВО в освітньому просторі розмаїття культур: проблеми зумовлені процесом налагодження контактів між представниками різних етносів, де ще трапляється вияв «переваг» та «меншовартості» однієї національності над іншими, порушення академічної етики у процесі спілкування; неготовність сприйняття мовлення інших народів; неприйняття «чужого» у невербальному спілкуванні; емоційний бар'єр у налагодженні контактів різних націй, народностей (домінування в окремих культурах емоційних сплесків та відсутність їх в інших культурах); живучість стереотипів, негативних настанов щодо різних культур, які створюють бар'єри в налагодженні стосунків, сприйнятті, розумінні іншого тощо; стан психологічної напруженості, тривожності, депресивності та відповідний прояв поведінки, що трактується як «культурний шок» в умовах соціальної турбулентності та геополітичних трансформацій глобального виміру.

На достатньому науковому рівні обґрунтовано методологічні засади проблеми дослідження, де провідними методологічними орієнтирами визначено контекстуальний, культурологічний, фасилітативний, діяльнісний, рефлексивний, особистісно-зорієнтований, комунікативний та аксіологічний підходи.

У другому розділі «Методичні засади формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО» здобувачкою визначено критерії й показники, проаналізовано стан сформованості рівнів вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО на констатувальному

етапі експерименту, розроблено модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО.

Відмітимо вияв належної наукової ерудиції здобувачки стосовно диференціювання критеріїв (*мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-комунікативний, емоційно-орієнтувальний*) та відповідних показників для оцінювання рівня вихованості культури міжнаціональної спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО. Не викликає сумніву використаний комплекс діагностичного інструментарію для вивчення стану сформованості досліджуваного явища. Заслуговує схвалення детальний опис процедури проведення, оцінювання та обрахунку результатів.

У ході аналізу результатів констатувального етапу дослідження було виявлено низький рівень знань про власну історію і культуру, про історію та культуру інших народів; пануючі у суспільстві етнічні стереотипи, уявлення про інші національності, що викликає ворожість, упереджене ставлення та небажання спілкуватися чи взаємодіяти; відсутність знань про сутність феномену культура міжнаціонального спілкування, власна байдужість тощо. Саме тому, у фокусі особливої дослідницької уваги дисертантки проаналізовано виховний потенціал освітнього простору, вивчено можливості його координат у формуванні культури міжнаціонального спілкування.

У **третьому розділі** дисертації «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов та моделі формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти» спроектовано модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО, обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність, описано формувальний етап експерименту та подано результати.

Видається абсолютно правомірними аргументовані та експериментально перевірені педагогічні умови формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. Дослідниця дотримується особистісно-орієнтованого, аксіологічного, культурологічного підходів, й проводить аналіз на засадах набутого досвіду. Як позитив відзначимо також, що авторка достатньо глибоко аналізує особливості формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО, практичну спрямованість, особистісно і професійно орієнтований характер. Досить цікавий за змістом, насичений методичними новинками, відомими методичними прийомами є методичний блок експериментальної частини дослідження з поєднанням індивідуальної, групової та колективної форм взаємодії викладача і студентів.

Заслуговує на дослідницьку увагу розроблена та апробована авторська методика формування вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО, що передбачала адаптаційний, мотиваційний, поведінково-професійний етапи. Впродовж адаптаційного періоду «Культура спілкування» іноземні студенти розвивали вміння та навички шляхом сприйняття особливостей української культури для забезпечення мобільності полікультурного простору; мотиваційний період

«Культура міжнаціональних взаємин» передбачав закріплення й розвиток здобутих освітніх результатів та досягнення більш високого рівня розвитку культури міжнаціонального спілкування, забезпечення переходу від простих до складніших форм комунікативної поведінки; поведінково-професійний етап – «Культура міжнаціонального спілкування», як складник культури професійного спілкування, сприяв забезпеченню усвідомлення майбутніми лікарями цінностей спілкування в міжособистісних узаєминах та із пацієнтами. Використання оптимальних (в основному нетрадиційних) методів у поєднанні з відповідним комунікативним забезпеченням, сприяли становленню сприятливої морально-психологічної атмосфери, створенню умов для формування внутрішньої мотивації, яка виступила рушійною силою успішної реалізації визначених педагогічних умов.

Розроблена модель формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти виступає як культуротворча парадигма і передбачає певну систему виховання на перетині культур з цільовим, теоретичним, процесуально-змістовим, рефлексивно-результативним складниками, відтворює спрямованість кожного з них на інноваційність змісту, форм, методів, засобів виховання, що забезпечить результат – позитивну динаміку сформованості вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних закладів вищої освіти.

Кількісні показники експериментальної роботи належним чином проаналізовано та систематизовано, результати чітко відображено у табличному матеріалі та поясненнях до нього. Це свідчить про очевидну прикладну цінність розробленої методики формування культури міжнаціонального виховання, та придатність її до впровадження в освітній простір медичних ЗВО. Позитивна динаміка у рівнях вихованості культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів медичних ЗВО спостерігається за кожним із критеріїв. Методами математичної статистики підтверджено вірогідність отриманих результатів, зокрема методом кутового перетворення Фішера.

Загалом опис експериментального етапу дослідження, логіка подання його матеріалів, процедура збору емпіричних даних та перевірка їх достовірності відповідають меті і завданням дослідження.

Потенціал рецензованого дослідження аргументований перспективами подальших наукових розвідок із означеної проблеми: формування толерантності у майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки, підготовка іноземних студентів до профілактики проявів інтолерантної поведінки.

На основі аналізу змісту автореферату та дисертації можна стверджувати, що представлене дослідження засвідчує достатній рівень дослідницької компетентності та кваліфікаційної готовності дисертантки до отримання наукового ступеня кандидата педагогічних наук.

Результати дослідження знайшли широке висвітлення у 25 наукових працях дисертантки, з них: 1 колективна монографія; 6 статей у наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки; 2 статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних;

9 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та 7 наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Дисертаційна робота Полянської К. С. є результатом самостійних досліджень, не містить елементів плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Дисертація характеризується єдністю змісту, відповідає вимогам щодо її оформлення, враховує особливості наукового стилю. Зміст автореферату є ідентичним змісту дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Оцінюючи позитивно проведені дослідження як завершені, в контексті наукової дискусії вважаємо за доцільне висловити деякі міркування:

1. Дисертація лише б виграла, якби дисертантка у першому розділі проаналізувала окремі елементи зарубіжного досвіду формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти.

2. У дисертації варто було б розгорнути міркування про пропедевтичну роботу з іноземними студентами, спрямовану на подолання труднощів спілкування українською мовою як засобу формування культури міжнаціональних взаємин.

3. У дослідженні авторка виокремлює серед методологічних засад фасилітативний підхід, який передбачає трансформацію професійних функцій викладача в навчально-виховному процесі. На нашу думку, важливо було деталізувати роль викладача-фасилітатора не лише як організатора освітнього процесу, а й як носія міжнаціональної культури, посередника міжкультурного діалогу, та модератора у формуванні толерантності й навичок ефективної комунікації між представниками різних етносів і соціокультурних груп.

4. У третьому розділі дисертації здобувачка подає обґрунтування педагогічних умов формування культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних закладів вищої освіти. З тексту дисертації очевидним є те, що ці умови визначено з урахуванням методологічних підходів, результатів емпіричного дослідження, а також стану та змісту підготовки іноземних студентів. Водночас, висновок здобувачки щодо аргументованих педагогічних умов був би більш переконливим, якби процедура їх визначення передбачала використання, наприклад, методу факторного аналізу.

5. На нашу думку, у роботі недостатньо висвітлено виховний потенціал змісту навчальної дисципліни «Країнознавство» у формуванні культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів.

6. Авторка дослідження меншою мірою проаналізувала роль культури міжнаціонального спілкування іноземних студентів як складника професійної культури майбутнього медичного працівника.

Водночас, висловлені дискусійні міркування мають здебільшого характер побажань, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, не знижують високої теоретичної і практичної цінності проведеного дослідження.

Висновок

Дослідження Полянської Катерини Степанівни «Формування культури міжнародного спілкування іноземних студентів в освітньому просторі медичних ЗВО» є самостійною, завершеною працею, яка має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року, № 567 від 27.07.2016 року), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри іншомовної освіти
і міжкультурної комунікації

Хмельницького національного університету

Наталія БІДЮК

Підпис Бідюк Н. М. засвідчує:
проректор з наукової роботи ХНУ

Олег СИНЮК